

ПАМ'ЯТІ АНАТОЛІЯ ІВАНОВИЧА КУБИШЕВА

Слово про Начальника

4 січня 2001 р. передчасно пішов від нас Анатолій Іванович Кубишев — науковий співробітник відділу охоронних археологічних досліджень, начальник Херсонської експедиції, один з найкращих фахівців зі степової археології, добра та духовно щедра людина.

Анатолій Іванович народився 26 квітня 1938 р. У 1960 р. закінчив історичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, де набув професії археолога. Ще студентом А.І. Кубишев брав участь у роботі наукового гуртка при кафедрі археології, працював на розкопках Княжої Гори та пам'яток біля с. Пекарі. По закінченні університету його було прийнято на роботу до відділу слов'янської археології Інституту археології АН УРСР, а з 1966 р. почався науковий стаж Анатолія Івановича — його було обрано на посаду молодшого наукового співробітника.

Головною справою для молодого завзятого археолога стали польові дослідження. Від 1960 по 1968 р. А.І. Кубишев працював у Київській, Кременчуцькій, Південно-Бузькій, Південно-Українській, Канівській та Дніпровській експедиціях. Наукові інтереси Анатолія Івановича на той час поширювалися на ранньослов'янську археологію, зокрема на вивчення зарубинецької культури. Відчутним етапом в його науковій діяльності стали розкопки в 1968—1972 рр. видатної пам'ятки зарубинецької культури — Пирогівського могильника під Києвом.

1968 р. через низку обставин А.І. Кубишев потрапляє до однієї з перших новостворених

експедицій Півдня — Каховської (згодом Херсонської), з якою відтепер, як і з курганною археологією, буде пов'язане його подальше життя. Експедиція досліджувала кургани в зоні будівництва Каховської зрошувальної системи. Працює спочатку заступником її керівників у різні роки — О.М. Лєскова та О.І. Тереножкіна, — а в 1974 р. очолює Херсонську експедицію, одну з найбільших на той час за обсягом робіт та фінансування.

Нам судилося працювати в цій експедиції з Анатолієм Івановичем від дня прийняття ним керівництва майже до її закінчення, а це не один десяток років. І досі пам'ятаються спекотливі, заповнені працею дні, веселі вечори, села, в яких стояли, квітучі весняні степи на початку сезону та сумні осінні дощі, що ніби підказували шлях додому... Й в усіх цих спогадах присутній образ Анатолія Івановича, що його всі звали жартома «Начальник» (саме так, з великої літери).

Авжеж, він таки був ним. Треба було мати неабиякі організаційні здібності, фізичні й духовні сили, досвід та терпіння, щоб керувати таким великим та складним організмом, яким була Херсонська експедиція в її краці дні, та ще керувати успішно. Начальник їх мав. Як правило, досліджувалося водночас кілька курганних груп у різних районах Херсонської області, де будувалася система. Працювало кілька загонів, кожний із своєю технікою, машиною, достатньою (а часом і не зовсім) кількістю людей, камералкою та кухнею, з усіма клопотами та проблемами звичайної експедиції. І хоча керували розкопками досвідчені «кубишевські кадри» (про це згодом), організувати весь цей величезний механізм, «запустити» його, як любив казати Анатолій Іванович, доводилося саме йому. А археологи-степовики знають, чого варте лише «вбити» у замовника бульдозер або машину у розпал будівництва або кілька місяців годувати десяток-два молодих здорованів, що цілий день махають лопатами під лекучим сонцем Херсонщини.

Щодо кадрів... Щира вдача та доброзичливість Анатолія Івановича забезпечували його бажаними поїхати до Херсонської експедиції. Мало знайдеться в Інституті фахівців зі степової археології, які хоча б сезон не працювали з Кубишевим. Крім постійного складу (в різні роки Я.І. Болдін, А.В. Ніколова, О.В. Симоненко, С.В. Полін, В.В. Дорофєєв, М.В. Ковальов, С.О. Купрій, Н.П. Шевченко),

залюбки приїздили до Каховки вільні на той час від своїх експедицій античники, славісти, сезон за сезоном працювали в Херсонській експедиції позаштатні, але вірні їй хлопці та дівчата з Києва, Херсона, Харкова, Мінська, Москви, Челябінська. Не треба й казати, що згуртованості такого колективу величезною мірою сприяла особистість Анатолія Івановича. Він не був недоступним академічним «босом», але й не виглядав таким собі «своїм у дошку» хлопцем. Він був просто доброю, щирою та справедливою людиною, яка любить та поважає тих, хто розділяє з ним важкий хліб. Керівники загонів завжди були забезпечені всім необхідним для успішної роботи. Анатолій Іванович дбав про все, і можна пригадати не один випадок, коли закінчувалися гроші, продукти або паливо, не вистачало людей або ламалася машина, але, як у пригодницькому романі, в найсутужнішу хвилину з'являвся Начальник — і все ставало на свої місця. Або згадати, як в страшній 1986 рік база Херсонської експедиції в Каховці, поки на ній вистачало місця, приймала всіх киян — співробітників Інституту, що тікали від чорнобильської бди...

Наука щедро віддячила А.І. Кубишеву за відданість. Знахідки Херсонської експедиції складають чималу долю джерелознавчої бази української степової археології. Під його керівництвом досліджені великі стратифіковані кургани доби енеоліту — ранньої бронзи біля сіл Старосілля, Велика Олександрівка та Василівки, розкопаний значний масив поховань катакомбної культури з унікальними знахідками. Надбанням Херсонської експедиції є могильник білозерської культури біля с. Чернянка, рідкісні в наших степах довгі кургани із зрубно-андронівськими похованнями біля с. Слиненко. Як і багато з нас, А.І. Кубишев романтично любив скіфів та завжди чекав на несподівані знахідки в численних скіфських курганах, що кожного року досліджувала експедиція. І доля не знадила його. 1990 р. загін М.В. Ковальова біля с. Братолобівка у пограбованому скіфському кургані відкрив унікальні золоті речі: великий ритуальний конус, вкритий зображеннями в звіриному стилі, гривну та фіалу, декоровану протомами коней. Нічого подібного не знали до цього часу у скіфському золотарстві, і знахідки біля с. Братолобівка, досліджені експедицією А.І. Кубишева, тепер відомі всьому світові.

Традиційно вважаючись «хазяїном» цього великого обсягу матеріалу, Анатолій Іванович постійно був занепокоєний проблемою його наукового оприлюднення. Якщо він сам не займався тими або іншими знахідками, то з прихильною справжнім науковцям щедрістю

віддавав їх для публікацій тим колегам, до кола наукових інтересів яких вони входили. Щодо нас, молодих тоді співробітників експедиції, то він просто наполягав на якомога скорішій науковій обробці матеріалу, і ті публікації стали першими науковими роботами багатьох з нас. Практично весь матеріал Херсонської експедиції дбанням А.І. Кубишева був якісно реставрований, замальований та сфотографований. Щоб одержати ілюстрації до статті, досить було звернутися до Начальника — він діставав численні папки, й не було випадку, щоб чогось не знайшлося.

Ця наукова доброзичливість і просто звичайна людська доброта є, мабуть, головними рисами, що їх згадуєш, говорячи про Анатолія Івановича. Скільки ж клопоту ми завдавали йому в полі, бо за молодістю літ були великі майстри на всілякі витівки та пригоди в неробочий час! Проте Анатолій Іванович обходився без драконівських засобів, жаліючи нашу майбутню кар'єру, та заслужений прочухан часто-густо закінчувався улюбленою експедиційною формулою: «Начальника образити може кожен». Здається, він любив нас, як любить команду свій непуганий, але надійний в бою взвод. Спливали сезони, ми дорослішали, набували професійного досвіду. Начальник все впевненіше міг спиратися на нас, а наші ескапади поступово сходили нанівець, бо підводити Анатолія Івановича ставало просто соромно...

А.І. Кубишев у співавторстві з С.О. Белявою написав монографію «Поселення Дніпровського лівобережжя Х—XIV ст.», куди увійшли матеріали розкопаного ним поселення біля с. Комаровка, видрукував понад 50 наукових статей. Як це завжди трапляється в житті, часу на головне не вистачило. Скінчилася Херсонська експедиція, і для А.І. Кубишева утворилася можливість здійснити заповітну його мрію — видати кількома томами її «Праці», про що він часто казав нам. Проте сліпа хвороба зробила своє.

Письменник Олег Куваєв, чию творчість любив Анатолій Іванович, який сказав про геологів, яким був сам: «Смерть — лише перехід з світу біологічного до світу мінералів. У цьому перевага нашої професії, смерть не роз'єднує, а поєднує нас з нею». Подібне можна сказати і про А.І. Кубишева. Археолог не вмирає, він лише їде до інших вогнищ, до іншого світу, де чекають на нього ті, кого він рятував від забуття, кому він присвятив своє життя і свою працю. А живим лишає сум та спогади... Прощай, Начальнику, вічна тобі пам'ять!

С.В. ПОЛІН, О.В. СИМОНЕНКО